

Драгољуб Р. ЖИВОЈИНОВИЋ
САНУ
Београд

ТОМАШ Г. МАСАРИК У БОРБИ ЗА НЕЗАВИСНОСТ ЧЕХА И СЛОВАКА 1914-1918. ГОДИНЕ

Апстракт: У овом чланку аутор испитује Масариков рад у Америци, Европи и Русији на стварању Чехословачке државе током трајања рата. Он наглашава да је Масарик од истинског славенофила и подржаваоца Русије постао присталица Сједињених америчких држава и западне Европе у процесу стварања Чехословачке државе. Његов рад у САД током 1918. године допринео је стварању независне Чехословачке републике.

Key words: Czechoslovakia, Russia, USA, Woodrow Wilson, Robert Lansing, Masaryk, Great Britain, Austria-Hungary, Czechoslovak People's Council.

Иако се о овом великану европске и чехословачке историје зна много, како као о филозофу, социологу и етнологу, тако и као о политичару и државнику, појава новог издања *Светске револуције*, чини се, и налаже, у светлости нових сазнања насталих након објављивања српског издања, осврт на његов живот и дело. О Масариковом деловању као научника, просветитеља и тумача националних тежњи Чеха и Словака писао је у преговору српског издања покојни др Јован Кршић, одличан познавалац Масариковог стваралаштва. Кршић је указао на његове духовне и идејне корене и инспираторе, као и на потоњу еволуцију у његовом научном раду.

Овом приликом осврнућемо се на Масарикове разноврсне делатности у току светског рата 1914-1918. године, на достигнућа и евентуалне неуспехе током борбе за стварање чехословачке државе. То је необична прича, испуњена светлим тренуцима, али и разочарењима, политичким промишљањима и прилагођавању постојећим околностима, употреби разноврсних аргумената и убеђивања у намери да се постигне жељени циљ. Вођен том жељом, Масарик је користио све расположиве аргументе - науку, углед, познанства, упорност, прилагодљивост, предрасуде, а често и незнање својих саговорника. Његово спретно коришћење чешких пукова у побуњеној Русији отворило му је врата многих министарских кабинета и пред-

седничких резиденција. Његов научни углед био је такође од велике помоћи. Успео је да уједини Чехе и Словаке у заједничкој борби, што није био случај са другима (Срби и Хрвати). Тиме је постао неспорни предводник борбе за слободу и стварање нове државе, пример за друге.

Ко је био тај човек? Личности његовог угледа и достигнућа тешко се могу наћи у историји модерне Европе. Син возара на једном феудалном поседу хабзбуршких царева, постао је у потоњим годинама личност која је у много чему одлучивала о судбини хабзбуршког Царства. Такође, обновио је државу, а њеним житељима осигурао, поред независности, просперитет и напредак у свим делатностима. Као председник Чехословачке Републике од њеног оснивања до 1935. године предводио је земљу са пуно визије, храбрости и одмерености. Као политичар и државник, Масарик је, за разлику од многих савременика, разумевао механизме политике и власти, њихову коруптивну снагу, неопходност сваког ко се налази на власти да буде уздржан у њеном коришћењу. Ништа мања није била његова способност да осигура пуно поверење својих земљака, да у њима развија осећај снаге, подстиче образовање и исказивање интелектуалних и духовних способности. Масарик је био један од малобројних европских државника који је чврсто веровао у начело сагласности оних којима се влада.

Масарик је рођен 7. марта 1850. године у Ходоњину, у Моравској. Школовао се у Брну, Бечу и Лајпцигу. Три године био је Privatdozent на Универзитету у Бечу, да би 1882. године био изабран за шефа катедре за филозофију на Карловом универзитету у Прагу. Ту је провео наредне тридесет две године. Поред свог научног и педагошког рада, Масарик се бавио и политиком. Од 1891. до 1893. године био је посланик у аустријском парламенту; од 1907. до 1914. године био је предводник мале групе Чешких реалиста. Уређивао је књижевни часопис *Наше доба*, а касније лист *Час*. У току своје наставничке каријере, Масарик је био близак са српским и хрватским студентима у Прагу. Један од његових ученика, Миле Павловић – Крпа сећао се свог чувеног прашког професора. «Сећам се како су Срби и Хрвати пратили његова предавања и прихватили његове идеје... у време док сам студирао у Златном Прагу... Масарик је успео да у нашим срцима упали варницу одушевљења. Из Прага су се наши људи враћали кућама као прави револуционари.» Поред тога, Масарик је узео активно суделовао у многим важним догађајима у хабзбуршкој царевини. У Анексионој кризи 1908. године, Масарик је оштро критиковао држање и политику министра иностраних дела барона Ерентала, називајући га «Annexander Veliki.» Оштро је осудио Фридјунгов процес вођен против истакнутих представника српско-хрватске коалиције 1909. године, оптужених да су ковали заверу против Царства. За оптужбу су коришћени кривотворени

ТОМАШ Г. МАСАРИК У БОРБИ ЗА НЕЗАВИСНОСТ ЧЕХА И СЛОВАКА...

документи што је Масарик доказао јавном анализом њиховог садржаја. У говору одржаном у аустријском парламенту, у фебруару 1910. године, потврдио је да су документи кривотворени у аустроугарском посланству у Београду под окриљем посланика грофа Форгача. Назвао га је «другим Азевом», по имену познатог агента-провокаatora.

У децембру 1912. године Масарик је прихватио улогу посредника у преговорима између председника српске владе Николе Пашића и Балхасуплаца око изласка Србије на море. То му је донело оптужбу да је, делујући као посредник, «хтео нешто да ушибари за себе.» Уистину, Масарик је почетком 1915. добио пасош Краљевине Србије, који му је омогућио да слободно путује по Европи.

Масарик је дубоко веровао у заједништво Чеха и Словака. Уверавао је своје студенте у обострану корист од тога заједништва. То је потврдио и личним примером. Помогао је претварању Словачке летње школе у агенцију за учвршћивање међусобних веза и сарадње. Подржао је и оснивање месечника *Хлас*, у коме се подстицало национално буђење Словака. Себе је сматрао Словаком по пореклу, Чехом по образовању, а Морављанином по рођењу.

У свом приступу решавању националних проблема, Масарик се залагао за умерени патриотизам, тражио да се идеали претварају у стварност свакодневног живљења. Често је понављао људима око себе: «Ако волите своју земљу немојте о томе много говорити, већ учините нешто ваљано за њу.» Од почетка свог јавног рада, Масарик је, за разлику од својих учених савременика, оданих уско националистичким циљевима, подржавао космополитске ставове и идеје, настојећи да у начин размишљања својих суграђана уведе и прошири западне културне вредности. Његово интелектуално поштење присилило га је да чувене Краловедворску и Зеленогорски рукопис прогласи нечувеним фалсификатима. У њима се тврдило да је чешко народно књижевно стваралаштво било старије од немачког. О том питању се расправљало деценијама између немачких и чешких шовиниста. Због тога је Масарик био оптужен да је био немачки плаћеник. На то је одговорио указивањем на моралну страну спора овим речима: «Наше достојанство и наша култура нису смели да леже на лажима.» Било је и других питања у којима је Масарик показао своју моралну чврстину и научну објективност. Да би се то могло остварити, залагао се у аустријском парламенту 1907. године за академске слободе и друге вредности западних земаља.

То је потврдио својим проучавањем западних класика и мислилаца. Посебно се бавио филозофијом Џона Лока, Дејвида Хјума, Огиста Конта, Џона Стјуарта Мила и других. Своје интересовање објаснио је тврдњом да су му они помогли да се ослободи словенског анархизма. Није чудо што

је његова инаугурална беседа на Универзитету у Прагу била «Хјум и скептицизам.» У другим питањима нагињао је словенским узорима. Одгајан као искрени католик, Масарик се у потоњим годинама све више окретао протестантском индивидуализму. С друге стране, био је фасциниран руским мистицизмом и филозофијом. Објашњавао је да је проучавањем Русије, посебно руске књижевности и филозофије открио право значење и разумевање не само Фојербаха и Хегела, већ и Хјума и Канта.

Куд год се окретао и тражио инспирације, Масарик се сретао са Русијом, њеном књижевношћу, умним људима, филозофима, политиком. Они су га фасцинирали, подстицали да путује у Русију, да пише о њој и њеним политичким и друштвеним оквирима. Ипак, није веровао у Русију као предводницу словенског света. Био је критичан према њеном друштвеном устројству и облику владавине. Због тога није уживао популарност у руским политичким круговима. Масарик није био противник Русије. Био је наклоњен народу и култури, имао разумевање за њих, али не и за руску политику. Како је сам признао, посматрао је Русију «широко отворених очију.»

Масарик је био такође одличан познавалац западне књижевности. Књиге Гетеа, Ничеа, Игоа и Золе испуњавале су Масарика својим порукама и ширином посматрања. Они су били његови стални пратиоци у животу, од њих се није растајао или престајао да размишља о њима.

Испуњен таквим идејама и схватањима, и свестан стања у коме су се налазили словенски народи у хабзбуршком Царству, Масарик је већ у мају 1909. године писао: «Желимо федералну Аустрију. Не можемо бити независни и изван ње, пошто су Немци живели на нашој земљи... Борићемо се за преуређење Аустро-Угарске тако да имамо користи, националне и политичке.» Суочен са постојећом ситуацијом и подстакнут наведеним стремљењима, националним и политичким, Масарик није веровао у престолонаследника Фрању Фердинанда. Није се трудио да са њим успостави било какве додире. Процена става тога човека и његових намера уверили су га да Чеси нису могли много да очекују од њега. Масариков став према Хабзбурговцима у предвечерје светског рата био је потпуно уобличен. Није веровао у њихову способност и спремност да раде за добробит свих народа у Царству. Веровао је у његову еволуцију у федералну државу у којој ће сви народи уживати једнака права. То је било могуће постићи једино његовом демократизацијом.

Постојање снажног словенског осећања и вере у заштиту Русије било је значајно питање међу Чесима и осталим словенским народима унутар хабзбуршког Царства. Масариково познавање прилика и честе посете Русији наводили су га на опрезност. У својим делатностима није се обра-

ћао Русији за савет и подршку. Штавише, изражавао се крајње критично о царизму, критиковао његов конзервативизам и отпор реформама државе и друштва. У том погледу видно се разликовао од свог политичког ривала Карела Крамаржа, чији су погледи и наде били окренути Русији. Поред тога, Масариков став у погледу узрока рата био је друкчији од Крамаржовог. За разлику од њега, Масарик у својим политичким размишљањима није рачунао на рат. Кад је избио, затекао га је неспремног и изненађеног.

Масарик такође није прихватао Крамаржове тврдње да је рат био сукоб између Тевтона и Словена и да ће довести до дубоких промена на европској политичкој сцени. У чланку објављеном 20. августа 1914. године, тврдио је да рат није имао ни расни ни национални карактер. Сматрао је да је то била борба за господство у Европи. «Промена европске политичке карте вероватно неће бити велика, али ће рат, највероватније, донети значајне промене у друштвеној структури,» уверавао је Масарик своје читаоце. У светлости таквих уверења, ваља посматрати и Масариков заокрет у погледу Аустро-Угарске и њене будућности. Његово непријатељство према Царству, за разлику од Крамаржа, уобличавало се постепено. До њега је дошло из других разлога. Међу њима су били уверење да је пораз Централних сила у рату био неминован. Једнако важан био је и Масариков страх да ће преговори који су се водили између чешких и немачких представника о споразуму у погледу будућности Чешке бити прекинута због рата. Масарик се плашио да ће спор бити решен царским едиктом у корист Немаца. Био је такође уверен да су војни врхови и бирократија Царства били античешки настројени. Након уласка Велике Британије у рат, у августу 1914. године, Масарик је закључио да су Савезници били војнички снажнији од Централних сила. Стога, није се смело догодити да се Чеси нађу на губитничкој страни. У својим размишљањима и одлучивању Масарик је показивао примерени прагматизам. Када га је, крајем 1914. године, Хенри В. Стид, угледни енглески јавни радник, обавестио да ће рат дуго трајати, Масарик је одлучио да он треба да представља Чехе у земљама Антанте. Своју одлуку објаснио је неколико година касније. Након Фебруарске револуције у Русији, Масарик је писао: «Морамо тражити наклоност и подршку свих Савезника. Ако све ставимо на једну карту све ћемо изгубити, јер ће Француска и Запад бити против нас, а за Аустро-Угарску. Што се Русије тиче, ја сам русофил каквих је мало. Али, нисам царофил и нисам слеп. Ценим све што Русија чини за нас. Кад кажем да не смемо играти само на једну карту то је зато што је Русија слаба, па ће други вероватно одлучивати о њеној судбини.» То је била мудра политика која показује да је разумевао процес одлучивања у рату – коначну одлуку доноси победник. Стога, ваљало је бити уз њега.

Постоје и други разлози који су одредили Масариково држање према Русији. Једно од њих је проистицало из уверења да цар и његови министри нису били наклоњени Словенима-католицима. Такође, владајући кругови нису имали осмишљени план у погледу будућности осталих Словена. Њихов став је био необавезан, често и наиван. То је навело Масарика да закључи да Русија није разумела Словене и њихове потребе.

Најзад, Масарикови додири и познанства са угледним енглеским научницима и јавним радницима превагнули су у одлуци да се окрене Западу. Већ средином августа 1914. године, Масарик је, посредством Емануела Воске, Американца чешког порекла, успоставио везу са Стидом. Упозорио га је на незадовољавајуће стање међу чешким трупима и тражио да руска Ставка подстиче њихово дезертирање. Током два боравка у Ротердаму, у јесен 1914. године, и размене гледишта са Стидом, Р. В. Сетон-Вотсоном и Ернстом Денијем, Масарик је одлучио да пође у избеглиштво и делује против Царства. Краткотрајно је боравио у Женеви, да би од 1915. до маја 1917. године живео и радио у Лондону. На такву одлуку навела га је чињеница да се Лондон сматрао савезничким политичким центром и главним упориштем прохабзбуршких расположења.

Разноврсне Масарикове делатности у британској престоници не могу се овде описивати. Оне су детаљно приказане у многим књигама - сведочанствима савременика (Бенеш) и историографским радовима (Zeman, Mamatey). Успех Масарикових настојања треба тражити у његовом реалистичком приступу проблемима и мудрој тактици. Поставио је дијагнозу, уобличио програм и проводио га у живот на правом месту. Кад је то ситуација захтевала, Масарик није оклевао да крене тамо где су изгледи на успех били већи, а његово присуство потребно. Са том идејом на уму, он је направио скоро пут око света, који га је преко Европе, Сибира, Јапана и Канаде довео у Сједињене Америчке Државе.

Одлука да напусти Британију и пође у Русију представљала је врхунски пример остварења његових тактичких замисли. Након збацивања царизма и стварања либералне владе на челу са Павлом Миљуковом, својим пријатељем, Масарик се запутио, у мају 1917. године, у Русију. Његово присуство у Русији било је неопходно, пошто је царска влада подржавала оне групе и појединце који су јој били наклоњени. На челу чешке групе налазио се Јозеф Дирих, који је, уз Крамаржову сагласност, деловао у Русији «за велико словенско царство.» Дирихово деловање претило је да угрози јединство чешког покрета окупљеног око Масарика. Иако су Дирихове делатности међу Чесима у Русији створиле Масарику мање непријатности, оне нису довеле у питање његов положај предводника у борби за ослобођење и стварање нове државе. Пад Миљукова и долазак на власт

Керенског, несклоног Масарику и његовом раду, створили су нове тешкоће. Керенски и његови подржаваоци оптужили су Масарика за шовинизам, што је он одлучно одбацио. Узвратио је оптужбама против «великоруског менталитета» и потцењивања малих народа. Указао је на њихов став према национализму, тврдећи да га они нису разумели. «Национално питање», писао је Масарик, «представља, у основи, социјално питање. Ми Чеси и Словаци то добро знамо. Немачки господар који је нама владао, видео је у нама јефтину радну снагу. Политички роб је такође и социјални роб. Стога је ослобођење нашег народа било неопходно и са друштвеног становишта.» Срећом, Чешка бригада састављена од заробљеника у Русији, допринела је значајно Брусиловљевој победи над аустроугарским снагама у јулу 1916. године. Чехословачка легија ће израсти у значајну снагу и представљати важан чинилац у збивањима у Русији после Октобарске револуције. С обзиром на такав развој догађаја Керенски је одобрио регрутовање бораца за Чехословачку легију, чиме је њено снажење било осигурано.

Улазак Сједињених Држава у рат против Немачке, у априлу 1917. године, створио је нове околности, али и невоље за Масарика. Став председника Вудро Вилсона према народима и државама Средње Европе био је колебљив. Он није имао намеру да ратује против Аустро-Угарске; настојао је да је одвоји од Немачке. Због тога дуго није подржавао оне снаге које су се залагале за њено растурање. Његов непријатељ била је Немачка, не Аустро-Угарска. Такав став је требало променити. Тај задатак додељен је Милану Штефанику, потпредседнику Чехословачког Народног већа у Паризу. Он је почетком јуна 1917. године пошао у Сједињене Државе са циљем да осигура подршку тамошње владе за борбу Чеха и Словака за независност и обезбеди њену сагласност да се они регрутују за Легију. Почео је мукотрпни процес придобијања владе САД за чехословачку борбу за слободу. Први покушај, пријем Штефаника у Стејт департменту завршио се неуспехом. Потоњи кораци били су успешнији. Крајем јула 1917, Стејт департмент је одобрио Штефаников захтев да се Чеси и Словаци регрутују за Легију. Убрзо потом објављен је позив Чесима и Словацима да се пријављују за Легију у Француској.

Док се Штефаникова активност одвијала у Сједињеним Државама, Масарик се налазио у Русији. Бољшевичка револуција га је затекла у Петрограду. Револуција и потоња одлука њених вођа да Русија изађе из рата развејали су и оно мало наде које је имао у Русију. У писму Плеханову почетком децембра 1917. године, Масарик се питао да ли је револуција била заиста потребна у том тренутку. То га је навело да покуша да чехословачку Легију извуче из Русије и упути је на бојишта на Западу. Није желео да Легија буде уплетена у унутрашње руске сукобе. Није хтео ни да следи

француски позив да Легију придружи румунским и украјинским снагама које су се бориле против Немаца и бољшевика. То је изазвало велико незадовољство француске владе. На њен позив да Легија пређе у Француску, Масарик је почео о томе да преговара са бољшевицима. Средином фебруара 1918. године, бољшевички командант Украјине, Михаил Муравјев, прихватио је захтев.

Потоња одлука била је од пресудне важности за Масарика и Легију. Шта даље? Где упутити Легију? Да ли поћи у Сједињене Државе и тамо тражити подршку? У Америци је живело доста Чеха и Словака, нешто више од пола милиона. До избијања рата њихово учешће у политичком животу земље било је занемарљиво. Малобројне организације и штампа нису тражили ослобођење старе домовине. Тек након Масариковог доласка у Женеву, средином 1915. године, почело се говорити о растурању Аустро-Угарске и стварању независне чешке државе. Након тога, створен је Чешки национални савез са седиштем у Чикагу. Масарик није био непозната личност у Америци. Његова супруга Шарлота била је рођена Американка; он је 1902. године предавао на универзитету у Чикагу, на коме је боравио и 1907. године. Кад се почетком 1918. године сазнало за његову намеру да напусти Русију и дође у Америку, одушевљење међу Чесима било је огромно.

Почетком јануара 1918. године, председник Вилсон је одржао свој говор познат у историографији као Четрнаест тачака. То је био амерички програм ратних циљева. Његово решење питања Двојне монархије изазвало је велико незадовољство на многим странама. У опширној анализи говора упућеног председнику Вилсону, крајем јануара, Масарик је изнео оштру критику решења предложених за Двојну монархију и њене народе. Масарик је тврдио да је национално ослобођење потчињених народа представљало предуслов за друштвену еманципацију Чеха. По свему судећи, Масарикова критика Вилсоновог програма није стигла до становника Беле куће. То га је спасло многих невоља по доласку у САД.

Упркос великом разочарењу Вилсоновим програмом, Масарик није променио одлуку да напусти Русију и да у западним земљама тражи подршку за своју борбу. У Русији га је задржавала неизвесност у погледу судбине Легије, која се нашла у веома тешком положају након изласка Русије из рата. «Црвени» и «Бели» су настојали да је искористе за своје циљеве. То је довело до одлуке да пође пут Америке. Уз честе сукобе и окршаје, Масарик је, у пратњи неколико одреда, прешао Сибир, и преко Владивостока доспео у Токио.

Крајем марта, док се Масарик налазио у Токију, на путу за Сједињене Државе, Базил Мајлс, функционер Стејт департмента, наложио је ам-

басадору Роланду Морису да ступи са њим у додир. Од Масарика се очекивало да изнесе своје виђење прилика у Русији и могућности организовања отпора учвршћењу положаја Централних сила у њој. Он је био описан као «чешки родољуб». Почетком априла, Масарик је доставио опширан меморандум у коме је предложио да се призна *de facto* бољшевичка влада. Тврдио је да ће она остати на власти дуже него што се мисли, али да ће окончати због «политичког дилетантизма.» После тога на власт ће доћи коалиција левичарских странака. Био је одлучно против јапанске оружане интервенције у Русији, пошто ће она руски народ отуђити од Савезника. Предложио је да се Русији упуту економска помоћ која ће спречити њено падање под власт Немачке. Најзад, залагао се за пребацивање Чехословачке легије у Француску.

Масарикова гледишта била су у пуној супротности са савезничким ставовима о Русији у том тренутку. На бољшевице се гледало као на оруђе Немачке. Сматрало се да ће бољшевици омогућити да се успостави немачка контрола над Сибиrom и његовим огромним природним богатствима. Масариков предлог о признању *de facto* бољшевика није био примљен са одобравањем у Стејт департменту. Било је чак коментара да је Масарик био бољшевички агент. То није била препорука за вашингтонске владајуће структуре. Требало је уложити велике напоре да се такво мишљење о Масарику потисне у страну.

Петог маја 1918. године, Масарика је дочекало око 200.000 људи на Northwestern железничкој станици у Чикагу. Град је био искићен заставама, а председник Чикашког универзитета Хари Прат Џадсон поздравио је госта у име америчког народа на улазу у хотел Blackstone. Том приликом говорници су подржали Масарикову борбу, његов план за стварање Чехословачке, тврдили да унутрашње реформе у Царству нису прихватљиве, да се Аустро-Угарска мора растурити и захтевали да се појасни члан X Вилсоновог програма. С обзиром на то, постављало се питање како такве циљеве остварити. Иако су обојица били научници и универзитетски професори, Масарик и Вилсон се нису лично познавали или састајали. Масарик је, стога, био одлучан да се што пре сретне са америчким председником. Већ 9. маја он је приспео у Вашингтон, свестан да ће бити потребно доста времена да се успоставе додир и обаве сусрети у Стејт департменту и Белој кући. У разговорима са истакнутим личностима из редова Чеха и Словака, Масарик је добио драгоцену обавештења. Она су му омогућила да свој програм и захтеве прилагоди ситуацији.

У бројним говорима одржаним у Бостону, Њујорку, Чикагу и Питсбургу, Масарик је јавно ставио до знања своје намере и циљеве. Поред тога, он се састао са истакнутим сенаторима и конгресменима (Хичкок, Ке-

бот Лоц, Елајца Рут) из редова Демократске и Републиканске странке. Посредством Ричарда Крејна, сина његовог пријатеља Чарлса Крејна, Масарик је настојао да допре до Роберта Лансинга, државног секретара, и његових најближих сарадника. Уз Крејнову помоћ, Масарик се 16. маја срео са групом функционера Стејт департамента. Разговарало се о Русији и оправданости оружане интервенције. Масарик није био спреман да подржи учешће Чехословачке легије у савезничким операцијама у Русији. Вилсон и Лансинг нису показали спремност да приме Масарика.

Такав пријем у Вашингтону није био у складу са Масариковим очекивањима. Он је дошао у Сједињене Државе са намером да обезбеди пребацивање Легије у Европу и осигура америчко признање чехословачког покрета за независност. Након тога, намеравао је да се врати у Европу. То нису била једина питања која је настојао да реши. На бројним састанцима са представницима чешких и словачких организација, Масарик је морао да објашњава будућу организацију нове државе и положај појединих народа у њој. Представници појединих словачких организација изразили су бојазан од асимилације од стране бројнијих Чеха. У одговору на то, Масарик је саставио нацрт заједничких циљева чешких и словачких организација. У њему се предвиђало постојање посебног словачког административног и судског устројства, као и употреба словачког језика као службеног у Словачкој; нова држава биће демократска република. Њен коначни облик одредиће чешки и словачки представници након завршетка рата. Резолуција о томе потписана је 30. маја 1918. године у Питсбургу.

Четири дана касније, 3. јуна, Масарик се састао са Лансингом. Тражио је његову подршку за пребацивање Чехословачке легије у Француску. Лансинг је био уздржан, изражавајући неверицу у успех тога плана. Када је 6. јуна приспела вест о сукобу између бољшевика и Легије код Маријановке, уздржаност према Масарику је нестала. Вилсон је пристао да се сретне са Масариком, како би чуо његово мишљење о приликама у Русији.

Пре пријема у Белој кући, Масарик је морао да обави претходне разговоре и посети друге утицајне личности. Посетио је «пуковника» Едварда М. Хауса, личност блиску Вилсону, 12. јуна у његовој летњој резиденцији у Масачусетсу. Разговор је био формалне природе, пошто Хаус није показивао интересовање за судбину Аустро-Угарске и њених народа. Предмет разговора била је Русија.

По повратку у Вашингтон, 19. јуна, Масарик се нашао коначно у Белој кући. Разговор са Вилсоном је трајао 45 минута. Том приликом Масарик се захвалио председнику што је имао част и прилику да са њим разговара о Чесима и Словацима. Вилсон је узвратио да је он имао «искрени интерес» за њих. Вилсон је желео да разговара о Русији. Тврдио је да су

Савезници уобличио план о слању јапанских трупа у Русију. Распитивао се за његово мишљење о томе, као и да ли би Чехословачка легија била спремна да учествује у интервенцији. Масарик није био одушевљен тим предлогом. Објаснио је да су савезнички планови били неодређени. У погледу јапанске интервенције, Масарик је такође био сумњичав. Питао се како ће се таква услуга «платити» Јапану. Вилсон је одговорио да ће Савезници финансијски подржавати јапанску акцију, на шта је Масарик узвратио да то неће бити довољно, пошто ће Јапан тражити територијалне компензације. Није био сигуран у војничку спремност Јапана за такву операцију. Разговор се завршио Вилсоновом изјавом да ће прихватити одлуку маршала Фердинанда Фоша. Након разговара, Вилсон је обавестио Лансинга да ће користити искључиво финансијску помоћ. Оружана интервенција била је одложена за неко време.

Док је Вилсон био склон упућивању мисије Херберта Хувера, Лансинг је подржавао оружану интервенцију у Русији. Подржавао је план да се Легија укључи у савезничке операције у Русији. У писму Вилсону упућеном 23. јуна нагласио је да Легији треба пружити помоћ, да је она одана Савезницима и да су большевици били неправедни према њој. Циљ је био јасан: Легија треба да буде језгро које ће бранити трансибирску железничку магистралу. Два дана касније, 25. јуна, Лансинг је примио Масарика. Тема разговора је била «могућност употребе Легије у Сибиру.» Масарик се одлучно супротставио том предлогу. Тврдио је да се сукоб морао решити преговорима, а да се Легија морала повући. Масарик је уручио Лансингу писмо упућено Георгију Чичерину, комесару за спољне послове, у коме је одбацио одговорност Легије за сукоб, изразио «љубав» Чеха за Русију и потврдио намеру да се трупе повуку из Русије. Лансинг се нашао у непријатној ситуацији. Рачунао је на Легију у сукобима у Русији, уверен да није постојала могућност за њено пребацивање у Француску. Упркос томе, Лансинг је пристао да писмо упути у Москву. Том приликом, разговарали су такође о Словенима у Двојној монархији и Лансинговој изјави од 29. маја 1918. године која је означила напуштање дотадашње америчке политике према Царству.

На Лансингов захтев, Масарик је 26. јуна упутио опширан меморандум у коме је изнео своје гледиште о политици Сједињених Држава према народима Монархије. Меморандум је представљао оштру критику Вилсонове политике. Упозорио је на очиту противречност, Вилсоново прихватање начела народности, с једне и подршке очувању Монархије, с друге стране. Захтевао је од Вилсона да изрази подршку народима који су се борили за своју слободу и независност. Масарикова критика Вилсонове политике промашила је свој циљ. Истог дана, 26. јуна, Вилсон је прихва-

тио Лансингов меморандум у коме је изречена смртна пресуда Монархији. Кад је декларација угледала светлост дана, 28. јуна, Масарик је закључио да је она била последица његовог меморандума. То, наравно, није било тачно.

Док је администрација узпразно разговарала о приликама у Русији, а Масарик тражио повлачење Легије, инциденти дуж сибирске железнице довели су до заокрета. Сазнавши, 25. јуна да су большевичке снаге пресекле пругу, команда Легије у Владивостоку одлучила је да потисне большевике. То је показало да Масарик није био у стању да контролише или утиче на одлуке команде Легије. Одлука о повратку у Сибир, навела је Лансинга да предложи Вилсону да влада САД подржи Чехословаке које је представио као «одане нашој ствари.» Предложио је да влада САД упути оружје и муницију из Јапана, подржи искрцавање савезничких трупа, махом јапанских, у Владивостоку и обећа да се неће уплитати у унутрашња догађања у Русији. Предлог је постао предмет многих расправа и размене гледишта међу савезничким владама. При томе, нико није обавестио Масарика и Чехословачко Народно веће о савезничким намерама. Од Легије се очекивало да остане у Русији и буде ударна снага савезничке оружане интервенције. У таквој ситуацији догодило се оно што је Масарик настојао да избегне. Под притиском савезничких влада, Привремени Извршни комитет Чехословачке армије одлучио је 6. јула, без претходног договора и сагласности Масарика, Бенеша и Штефаника, да одустане од повратка у Европу. Уместо тога, одлучено је да остане у Русији као «претходница савезничких снага.»

Одлука савезничких влада да упути трупе у Русију, наишла је на одлучан отпор администрације у Вашингтону. Упркос савезничком притиску, Вилсон је одбио позив да упути четири америчке дивизије у Русију. У разговору са Лансингом, 21. септембра, Масарик је са одушевљењем прихватио америчку одлуку. Два дана касније, под притиском француског амбасадора, Масарик је променио став. Лансинг је показао разумевање за Масарикову одлуку, док је Вилсон био против ње. Легија је била препуштена на милост и немилост савезника и противника. Наставила је да се бори, заједно са снагама «Белих», против большевика. Њихова одисеја била је окончана тек у фебруару 1920. године, кад су им большевичке власти дозволиле да напусте Русију.

Иако се сагласио да Легија привремено учествује у савезничким операцијама у Русији, Масарик је одлучио да ту одлуку искористи за добијање америчког признања Чехословачког Народног већа. У меморандуму упућеном америчком председнику 20. јула захтевао је да се Легији упути помоћ како би могла да настави борбу. У пропратном писму, Масарик је

упутио америчкој влади формални захтев за признање. Писао је: «Сматрам да је признање Чехословачког Народног већа постало неопходно. Под мојом командом налазе се три армије (Русија, Француска, Италија). Како би се рекло у шали, ја сам господар Сибира и половине Русије, али сам у Сједињеним Државама формално приватна личност...» Пошто Масарик није био обавештен о одлуци у питању интервенције у Русији, био је уверен да је она била последица његовог меморандума. Вилсон је био веома захваљан за то, уверивши Масарика да је веома уважавао његову одлуку.

Почетком августа 1918. године Масарикова настојања почела су да дају резултате. Његов меморандум од 20. јула, одлука британске владе о признању саопштена 14. августа и написи у *New York Times*-у убрзали су америчку одлуку. У писму упућеном Вилсону 19. августа, Лансинг је изнео своје виђење ситуације. Био је против коначног признања Чехословачке као суверене државе. Уместо тога, предложио је два решења: прво, признање Чехословака као савезника у рату и Чехословачког Народног већа са Масариком на челу као *de facto* револуционарне владе; друго, општа резолуција у којој би се саопштило да је влада САД била спремна да подржи борбу за слободу народа тако што ће признати било које веће или групу људи који представљају истинске борце против Аустро-Угарске. Неколико дана касније, 22. августа, Вилсон је прихватио прво решење и наложио Лансингу да припреми изјаву за јавност. Дан касније, Лансинг је разговарао са Масариком о признању Већа и приликама у Сибиру. Масарик је разговор почео захтевом за признање Чехословачког Народног већа. То је било неопходно како би се очувао његов углед и управљало војним операцијама. Изразио је уверење да су Чехословаци заслужили признање тиме што су се са САД борили за победу начела народности. Лансинг је узвратио уверавањем да су САД веома задовољне учешћем Чехословака у рату, али и потребом да се односи са Народним већем ставе у законске оквире. Ипак, било је и неких тешкоћа. Лансинг је признао да се влада САД нашла под снажним притиском Британије, Француске и Италије да призна независност Чехословачке. Међутим, Лансинг је сматрао да није било мудро признати независност Чехословачке, јер су Централне силе могле узвратити признањем Ирске, Египта и Индије. Иако је то био британски проблем, Лансинг је напоменуо да САД не би требало да стекну репутацију тиме што «примењују за себе једно, а за друге народе друго мерило.» Могле су бити оптужене за себичност, непринципијелност и неправду. Као једино решење ове дилеме Лансинг је нашао у признању постојања ратног стања између Аустро-Угарске и Чехословака, а тиме и статуса зараћеног народа. То је било решење опрезног познаваоца међународног права.

Упознат са Лансинговим ставом и аргументима, Масарик је 28. августа доставио своје гледиште о његовом предлогу. Одбацио је Лансингове аргументе против признавања независности Чехословачке. Уместо тога, тврдио је да су Чехословаци имали право на независност због својих историјских права и права на револуцију. Супротно очекивању многих, Масарик се није позивао на начело самоопредељења народа. Масарик је писао: «Наш захтев за независношћу заснива се чврсто на нашем историјском праву... Ми смо изабрали Хабзбурговце на чешки престо, па стога имамо право да прекинемо нашу уговорну обавезу са њима... Они су повредили уговор својим античешким држањем; одговорни су за овај рат и представљају сметњу здравом развиту Европе.» Сличним аргументима приказао је и право Словака на независност: они су били окупирани од стране Угарске и подељени између Моравске и Чешке. У закључку, Масарик се позвао на начела Декларације независности којом је потврђена независност многих народа. «Уверени смо да нема и не може бити праведнији захтев пред светским политичким телом од нашег случаја против Хабзбурговаца... Америка и Европа морају да се одлуче између слободе седам потлачених народа и заостале, средњевековне династије, која своје злочине прикрива лажном тврдњом да представља божански инструмент.» То су биле снажне речи, написане из уверења.

Од тога дана до 3. септембра, кад је Декларација била објављена, Вилсон и Лансинг провели су много времена у трагању за њеном задовољавајућом формом. Најзад, у подне 3. септембра, Лансинг је уручио Масарику документ о признању, који је био одмах достављен јавности. У њему се наводило да су Чеси и Словаци устали на оружје и у складу са законима цивилизованих народа створили своје Народно веће. Влада САД признаје постојање ратног стања између Чехословака и царства Немачке и Аустро-Угарске. Она такође признаје Народно веће као *de facto* зараћену владу, које има право да управља војним и политичким пословима Чехословака. Најзад, влада САД је била спремна да успостави службене односе са Народним већем у циљу даљег вођења рата са Централним силама.

Декларација је била важан документ. Он је осигурао подршку Чехословацима пред мировном конференцијом и признао њихов допринос растурању хабзбуршке монархије. Ипак, документ није признавао територијалне претензије нове државе. Како било, он је отишао даље од признања које су учиниле друге савезничке силе.

У светлости тог признања ваља напоменути да је Масарик превалио дуг пут од тренутка кад се појавио у САД: био је непознат широј америчкој јавности и занемарен од стране администрације. Његова тврдња да је признање било последица меморандума од 31. августа и разговора са

Лансингом није одржива. Признање је показатељ Вилсоновог поверења у Масарикове речи. Два дана касније, 5. септембра, у разговору са Масариком, који је дошао да му захвали на признању, Вилсон је нагласио да је његова одлука била заснована на учешћу Чехословака у рату и жељи да створе независну државу. «Само смо потврдили свршени чин,» закључио је. Масариково држање допинело је, несумњиво, промени Вилсоновог става према захтевима народа Монархије.

Признање Чехословачког Народног већа није значило завршетак Масарикових делатности у САД. Његов углед у администрацији и јавности био је велики, а штампа га је представљала као *de facto* председника Чехословака. Његово мишљење се тражило и слушало од стране многих. После краткотрајног одмора, Масарик је учествовао у раду скупа Потлачених народа средње Европе у Њујорку. Скуп је одржан 15. септембра у Карнеги холу у присуству представника Пољака, Румуна, Италијана, Југословена, Русина. Главни говорници су били Масарик и Игнац Падаревски, познати пијаниста. У осврту на излагање Падаревског, које је било пуно хвале за Масарика и његову делатност, он је узвратио добро смишљеним говором о рату и уметности, указујући на Падаревског као пример. Њихови говори оставили су дубок утисак на све присутне. Скуп је изгласао резолуцију захвалности потлачених народа влади САД за њену подршку која је тражила и обнову, уједињење и независност Пољске, као и растурање Аустро-Угарске. Делегација скупа посетила је 20. септембра председника Вилсона и уручила му резолуцију. Том приликом делегати су одлучили да створе Средњеевропски демократски савез.

Почетак размене нота између влада у Вашингтону и Бечу привукао је Масарикову пажњу. Пропагандне активности владе у Бечу стварале су нервозу и страх међу чехословачким представницима у Европи и САД. Са Масариковом сагласношћу и подршком француске владе, Бенеш је 14. октобра савезничким владама упутио ноту у којој је најавио претварање Чехословачког Народног већа у Привремену чехословачку владу. Истовремено, Масарик је приступио писању Декларације о чехословачкој независности. Први нацрт упутио је Лансингу 16. октобра. У пропратном писму је нагласио да се Народно веће одлучило на тај корак «због неискрених обећања аустроугарске владе да ће преуредити Царство.» Како одговора из Стејт департмента није било, Масарик и његови сарадници приступили су припремању коначног текста. Декларација је упућена 18. октобра Белој кући и Стејт департменту, као и Бенешу и Штефанику. Председник Вилсон је прихватио Декларацију са «дубоким емоцијама.» Масарик је поново био у заблуди, тврдећи да је промена Вилсоновог става према Аустро-Угарској била последица Декларације. Ни овог пута није био у праву. Он је своју

одлуку донео још 7. октобра, истог дана кад је у Вашингтон приспела друга Буријанова нота. Тог дана, у разговору са сер Ериком Гедесом, Првим лордом Адмиралитета, Вилсон је саопштио да је донео одлуку да подржи распад Монархије «због обећања датих потлаченим народима.»

Масариков углед и утицај у Вашингтону били су тих дана на врхунцу. То је потврдио исход четвородневне конференције Средњеевропског демократског савеза одржане у Филаделфији. Она је одржана са намером да уклони преостале недоумице међу Американцима у погледу будућности народа Средње Европе. Масарик је председавао скупу одржаном у истој дворани у којој је Џорџ Вашингтон председавао Уставној конвенцији одржаној 1787. године. Конференција је саставила декларацију у којој су изнети заједнички циљеви народа Средње Европе. Масарикова вештина и углед омогућили су израду документа и његово прихватање од стране представника бројних, често супротстављених народа. Првог новембра 1918. године, Масарик је декларацију упутио америчком председнику. У пропратном писму тражио је да Вилсон преузме вођство у борби за стварање новог света и демократије; очекивао је такође његову подршку деловању Средњеевропског савеза. Вилсон је био одушевљен. Изрекао је речи похвале садржају декларације и обећао подршку остварењу њених циљева.

Приближавали су се дани Масариковог повратка у Европу. Четрнаестог новембра 1918. године у Прагу се састала Револуционарна народна скупштина. Њена прва одлука била је избор Масарика за председника Чехословачке Републике. Наредног дана, 15. новембра, Масарик је учинио опроштајну посету становнику Беле куће. Опроштај је био срдачан, без великих речи и обећања. Оба државника могла су да буду задовољни постигнутим: Вилсон је испунио очекивања Чехословака, док је Масарик оправдао америчко поверење. Опростио се такође од Лансинга и француског амбасадора Жисерана. Неколико дана касније, 20. новембра, отпловио је из Њујорка за Европу и Праг, где су га нестрпљиво очекивали.

Масарикова одлука да тражи ослонац на Западу у борби за независност Чеха и Словака, која је на почетку рата многим изгледала безнадежна, показала се оправданом. Она је била, несумњиво, изузетно храбра. Масарик се суочио са многим искушењима и неизвесностима. Његов такт и углед постепено су отварали и врата са двоструким бравама. Својим изјавама, интервјуима, говорима Масарик је брзо привукао пажњу многих, укључујући оне који су доносили пресудне одлуке. Многи од њих су тражили његово мишљење, да би на основу њега доносили своје одлуке. Некад је и сам Масарик мислио да су његови меморандуми били пресудни за поједине одлуке становника Беле куће. Тако је било у Сједињеним Држа-

ТОМАШ Г. МАСАРИК У БОРБИ ЗА НЕЗАВИСНОСТ ЧЕХА И СЛОВАКА...

вама. У Масариковој отаџбини, у европским престоницама и у пораженим земљама, борба за независност Чехословачке приказивала се као узбудљива прича у којој су два професора играли главне улоге. Расправљали су о начелима самоопредељења и демократији, а њихове одлуке ископале су гроб злој и корумпираној хабзбуршкој творевини. Такво мишљење нашло је израза у уверењу Масарикових земљака да је председник Вилсон био највећи пријатељ и најбољи заступник њиховог права да створе своју државу.

Dragoljub ŽIVOJINOVIĆ

**TOMAS G. MASARYK IN THE STRUGGLE FOR INDEPENDENCE
OF CZECHS AND SLOVAKS, 1914-1918**

Summary

Masaryk's decision to seek support for the struggle for independence of Czechs and Slovaks, which seemed hopeless to many at the beginning of the war, in the West, appeared to be justified. This was undoubtedly a brave decision. Masaryk confronted many challenges and uncertainties. His tact and his reputation gradually opened even doubly-locked doors. Through his statements, interviews, and speeches, Masaryk quickly drew attention of many, including the crucial decision makers. Many of them sought his opinion, in order to reach decisions. Sometimes even Masaryk himself believed that his memorandums were crucial for some decisions of the White House residents. That was in the United States. In Masaryk's homeland, in European capitals, and in defeated countries, the struggle for independence of Czechoslovakia was presented as an exciting story, with two professors playing key roles. They discussed principles of self-determination and democracy, and their decisions dug a grave for the evil and corrupt Habsburg creation. Such an opinion was expressed in Masaryk countrymen's belief that President Wilson was their greatest friend and best champion of their right to create their own independent country.